

УДК 330.59

І.М. БОБУХ,

д-р екон. наук, старш. наук. співроб.

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

E-mail: irinnr@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ: АНАЛІТИЧНІ ЗІСТАВЛЕННЯ Й НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ *

У статті встановлено оціночні характеристики відтворення людського потенціалу в Україні на основі методу гранично критичних (порогових) показників. Виявлено, що величезна кількість параметрів розвитку досліджуваної системи знаходиться за межами критичних значень, що може спричинити структурні зсуви у економічній системі найближчим часом. Обґрунтовано заходи із забезпечення успішних змін економічної системи та переходу до нової якості розвитку людського потенціалу в Україні.

Ключові слова: людський потенціал, гранично критичні показники, оціночні характеристики відтворення людського потенціалу, удосконалення процесів формування людського потенціалу.

Постановка проблеми. Ступінь розвитку людського потенціалу країн світу великою мірою визначає успішність економічних, соціальних та екологічних трансформацій у суспільстві, вимагаючи уваги до проблем розвитку людини, що постійно заго-струються, розробки і впровадження дієвих заходів для їх нівелювання. Одним із найважливіших завдань у цьому напрямі є побудова цілісної картини формування людського потенціалу в Україні, виявлення критичних моментів, які посилюють соціально-економічну напруженість в суспільстві й можуть спровокувати структурні зсуви у розвитку економічної системи в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У світовій практиці виділяють три основні підходи до економічної оцінки результатів людського розвитку, які автор детально висвітлив у попередніх публікаціях [11]: 1) визначення суми інвестицій заради вилучення доходів у майбутньому, 2) встановлення потоку доходів індивіда, 3) виявлення

---

* Публікацію підготовлено в рамках НДР «Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток» (№ держреєстрації 0111U002605).

певних характеристик людини, що забезпечують її працездатність та продуктивність. Найпоширенішими є «витратні» методи оцінки, однак останнім часом все більше науковців погоджуються з доцільністю використання з цією метою «дохідних» методів. Вагоме значення у цьому мають альтернативні методи оцінки, що дають змогу під новим кутом зору поглянути на процеси людського розвитку. В якості такого методу російські вчені С.Ю. Глазьев та В.В. Локосов [12] застосували метод гранично критичних показників, який доцільно використати й для аналітичної оцінки формування людського потенціалу в Україні, що дозволить шляхом порівняння вітчизняних фактичних значень показників з пороговими висвітлити проблемні моменти і ступінь їхнього відхилення від критичних обсягів, а також обґрунтувати напрями покращення управління соціально-економічним розвитком нашої держави.

Метою даного дослідження є встановлення оціночних характеристик відтворення людського потенціалу в Україні на основі методу гранично критичних (порогових) показників та розробка напрямів удосконалення управління процесами людського розвитку на державному рівні.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічна система, як і будь-яка система, постійно еволюціонує й трансформується. Історично відомо, що неодноразово такі системи змінювалися кардинально, виходячи за поріг стійкості, коли напруження в системі було критичним, й вступаючи в фазу хаосу. Однак для системи настання хаосу не обов'язково має «роковий» характер; хаос може виявитися прелюдією до нового розвитку. У життєздатних системах хаос породжує більш високі форми порядку. Цей процес є біфуркацією, ознаки наближення до якої вимагають формування нових уявлень, оцінок, нового способу мислення для регулювання соціально-економічної системи до того, як напруження в ній стане критичним. На відміну від природних біфуркацій, які автоматично відбуваються, якщо перевищено певні пороги стійкості, суспільні регуляторні механізми є залежними від цінностей та поглядів людей. Неможливо передбачити біфуркацію, однак можливо зрозуміти природу процесу й керувати ним, переміщуючи взаємодії флуктуацій у потрібний бік [5]. Тому необхідним є своєчасне виявлення в соціально-економічній системі України, домінантою розвитку якої має бути формування людського потенціалу, таких критичних точок і ступеня напруження в них. Одним з найдоцільніших методів у даному відношенні є встановлення гранично критичних (порогових) показників людського розвитку й порівняння фактичних їх значень з пороговими. За основу з цією метою варто використовувати гранично критичні (порогові) показники, які встановили С.Ю. Глазьев та В.В. Локосов [12] для оцінки гранично критичних значень показників російського суспільства, оскільки ретроспектива розвитку наших держав за великою кількістю параметрів є ідентичною й частково навіть спільною, а сучасні умови людського розвитку мають подібні риси. Як свідчать результати розрахунків оціночних характеристик відтворення людського потенціалу в Україні (табл. 1), переважна більшість ключових показників людського розвитку в ній знаходиться за межами гранично критичних значень, визначених російськими науковцями.

Таблиця 1. Оціночні характеристики відтворення людського потенціалу в Україні

Показник	Гранично критичне значення	Фактичний стан у 2010–2012 рр.	Фактичне значення до гранично критичного
Коефіцієнт народжуваності (на 1000 населення)	22	11,4	У 1,93 разу менше
Рівень смертності (на 1000 населення)	12,5	14,5	У 1,16 разу більше
Природний приріст (на 1000 населення)	12,5	-3,1	Скорочення населення
Міграційний приріст населення (на 1000 жителів)	1,1	1,35	У 1,23 разу більше
Частка імігрантів, % до кількісного складу населення	3	11,6	У 3,87 разу більше
Продуктивність праці, тис. дол. на одного зайнятого за паритетом купівельної спроможності	27,9	13,63	У 2,05 разу менше
Очікувана тривалість життя при народженні, років	75	71,02	На чотири роки менше
Індекс Джині (ступінь відхилення фактичного розподілу грошових доходів від рівного розподілу між жителями країни)	0,3	0,264 (за експертними розрахунками – 0,45)	У межах норми (за експертними розрахунками – у півтора раза більше)
Частка населення з доходами, нижчими за прожитковий мінімум, %	7	7,8	На 0,8 в.п. більше
Частка тих, хто проживає менш ніж на 2,5 дол. на день, %	0,5	1,5	Утричі більше
Рівень безробіття за методологією Міжнародної організації праці (МОП)	5,0	7,9	У 1,58 разу більше
Рівень злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. осіб населення)	1000	1138	У 1,14 разу більше
Рівень задоволеності медичним обслуговуванням (% до загальної чисельності населення)	40	23	У 1,74 разу менше
Умовний коефіцієнт депопуляції (відношення кількості померлих до кількості тих, що народилися)	1	1,27	У 1,27 разу більше
Співвідношення середньодушових доходів населення та величини прожиткового мінімуму, разів	3,5	1,94	У 1,8 разу менше
Сумарний коефіцієнт народжуваності (середня чисельність дітей, народжених жінкою протягом фертильного віку)	2,15	1,46	У 1,47 разу менше
Коефіцієнт старіння населення (частка осіб, старших за 65 років, до загальної чисельності населення, %)	7	15,24	У 2,18 разу більше
Індекс розвитку людського потенціалу, пунктів	0,800	0,740	На 0,06 пункта менше
Рівень споживання алкоголю (літрів абсолютного алкоголю на одну особу)	8	15,6 (10,9–11,5)	У 1,95 (1,36–1,44) разу більше
Кількість суїцидів (на 100 тис. чоловіків)	20,6	37,8	У 1,84 разу більше

Джерело: розраховано автором на основі даних: Доклад о человеческом развитии 2013. Возвышение Юга: человеческий прогресс в многообразном мире / United Nations Development Program; пер. с англ. – М.: Изд-во «Весь мир», 2013. – 204 с.; Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 р.: стат. збірник / Держкомстат України. – У 2-х ч. – Ч. 1. – К., 2012. – 368 с.; Global Status Report on Alcohol and Health / World Health Organization. – Le Mont-sur-Lausanne, Switzerland: L'IV Com Sàrl, 2011. – P. 277; Зріз алкогольної ситуації в Україні 2012 (дані 2011 року) / А.М.Вієвський, М.П.Жданова, С.В.Сидяк, А.І.Грищенко, К.І.Лепеха, С.П.Таран, Ю.Б.Юдін. – К.:УНОАН, 2012 – 25 с.; Статистичний щорічник України за 2011 р. / Державна служба статистики України. – К.: ТОВ «Август Трейд». – 2012. – 559 с.

Передусім це стосується демографічних показників, які вважаються найбільш вивченими та такими, що добре інтерпретуються. Гранично критичним тут вважається рівень, досягнення якого унеможлиблює підтримання простого відтворення населення. В Україні показники народжуваності, смертності, депопуляції, старіння та природного приросту населення вже протягом тривалого часу перебувають за критичними межами, наслідком чого є стійке зниження чисельності населення з тенденцією до подальшого зменшення. Графіки народжуваності та смертності населення утворюють своєрідний «демографічний хрест», який відображає перехід від розширеного до звуженого відтворення починаючи з 90-х років минулого сторіччя [6]. Незважаючи на невелике скорочення розриву між коефіцієнтами народжуваності та смертності населення України протягом 2009–2012 рр., у березні 2013 р. цей розрив збільшився до 4,6 в.п. [17], що є загрозливим для розвитку нашої нації (рис. 1).

Зазначені проблеми характерні й для інших країн світу, у т.ч. і розвинутих, однак, як слушно зауважила В.Стешенко, «...від розвинутих країн з низькою народжуваністю Україна суттєвим чином відрізняється значним погіршенням якості населення. Демографічна криза не повинна зводитися до депопуляції. В багатьох розвинутих країнах існує депопуляція, але там не йдеться про демографічну кризу. Характеру кризи демографічній ситуації надає деградація якості населення». Досить вдало цю ситуацію охарактеризував і Г.Крючков, зауваживши, що «Україна сповзає у вкрай небезпечну *деградаційну спіраль*, коли поповнення робочої сили все менше покриває її природне зменшення... Україна може опинитися на узбіччі світового прогресу, і її роль буде остаточно зведена до постачальника сировини і дешевої робочої сили» [16, с. 21, 28, 67–68].

Незадовільним є й значення показника очікуваної тривалості життя при народженні, який в Україні становить 71 рік, що на чотири роки менше гранично критичних 75 років, встановлених виходячи з сучасних уявлень про нормальну тривалість життя людини та середніх показників у країнах з високим та дуже високим рівнем людського розвитку. Ці показники, будучи демографічними, певним чином відображують також рівень і якість життя населення в цілому, які також, відповідно, погіршуються протягом тривалого часу.

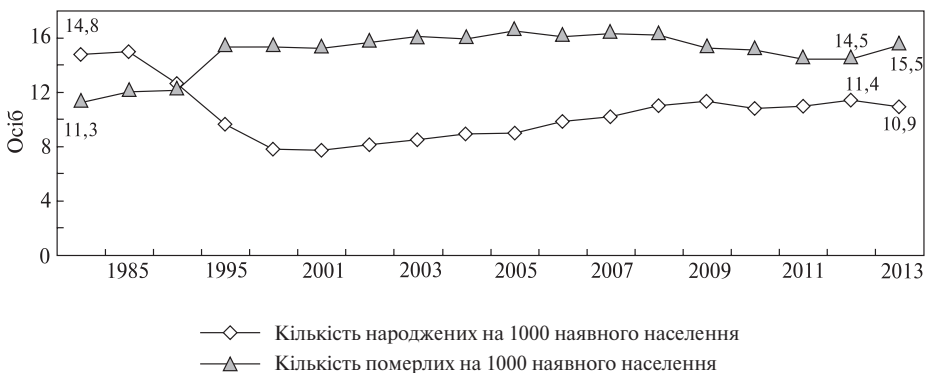

Рис. 1. Динаміка коефіцієнтів народжуваності та смертності населення України

Джерело: Соціально-економічний розвиток України за січень–лютий 2013 р. [Електронний ресурс] / Держкомстат України. – 2013. – Доступний з: <<http://www.ukrstat.gov.ua>>; Статистичний щорічник України за 2011 р. / Державна служба статистики України. – К.: ТОВ «Август Трейд». – 2012. – 559 с.

Певним свідченням цього є й статистика суїцидів та алкоголізації населення. Всесвітня організація охорони здоров'я вважає критичним рівень у 20 суїцидів на 100 тис. осіб. В Україні цей показник серед чоловіків протягом 2001–2010 рр. був майже вдвічі більшим, дорівнюючи 37,8 суїцидів на рік (на 100 тис. осіб) [1]. Гранично критичним обсягом споживання алкоголю однією особою на рік вважається 8 л. В Україні протягом року одна людина, за різними даними, споживає в середньому від 10,9 до 15,6 л. алкоголю [3; 18], що також сприяє деградації суспільства.

Стосовно решти показників порогові значення встановити дещо складніше, ніж щодо демографічних. Так, щодо міграційних показників використовують емпіричний метод та загальноприйнятну практику соціального управління. Перевищення цих меж, як правило, спричиняє напруженість, обумовлену етнічними та навіть цивілізаційними конфліктами, що загрожують розпадом або поглинанням соціальної системи. В Україні частка імігрантів (11,6%) [1] майже вчетверо перевищує гранично критичне значення (3%), а міграційний приріст населення у 1,23 разу перевищує порогове значення, що спричиняє соціальну напруженість в суспільстві.

Індекс Джині, який широко використовують у світі для ідентифікації розшарування населення за доходами, в нашій державі, за офіційними даними Державної служби статистики України, дорівнює лише 0,264 [2], що нижче гранично критичного (0,3). Однак альтернативні та експертні розрахунки свідчать, що реальний коефіцієнт Джині в Україні значно вищий за той, що його розраховали фахівці державної статистичної установи та ПРООН (зокрема за даними UNICEF у 1998 р. коефіцієнт Джині для України був у 1,5 разу вищий за аналоги Чехії, Польщі, Румунії і приблизно на чверть – за відповідні показники Латвії, Литви, Словенії [7, с. 25]), внаслідок високого рівня «тінізації» економіки та недостатньої репрезентативності офіційної вибірки, де широко представлені бідні, але практично відсутні багаті та дуже багаті. Вагомим чинником є й суб'єктивізм програми обстеження домогосподарств, яка передбачає збір даних на добровільній основі шляхом проведення вибіркового опитування за допомогою тижневого щоденника та квартального запитальника, за рахунок чого можливі розбіжності з реальним рівнем доходів та витрат респондентів. Тому з великою ймовірністю можна сказати, що це співвідношення зберігається й дотепер.

Населення України за міжнародними стандартами залишається бідним: частка людей, які проживають менш ніж на 2,5 дол. на день, утричі перевищує порогову величину. Й навіть за умови мізерності прожиткового мінімуму доходи великої кількості людей в Україні є меншими і за цю суму; за даним показником критичну межу українське суспільство перетнуло. Співвідношення середньодушових доходів населення та величини прожиткового мінімуму також за межами критичного – у 1,8 разу. Частка безробітних за методологією Міжнародної організації праці в нашій державі більш ніж у півтора рази перевищує гранично критичний рівень.

Зіставлення ключових параметрів розвитку людського потенціалу з граничними показниками свідчить, що величезна кількість параметрів розвитку досліджуваної системи знаходиться за межами критичних значень, що може спричинити біфуркації в соціально-економічній системі. Водночас слід зауважити, що, як наголошувалося вище, ці процеси не обов'язково обумовлені випадковими подіями. Людина здатна і повинна спрямовувати трансформації, переміщуючи взаємодію флуктуацій в потрібне русло. З цією метою слід мінімізувати вплив негативних факторів та сприяти формуванню нових позитивних.

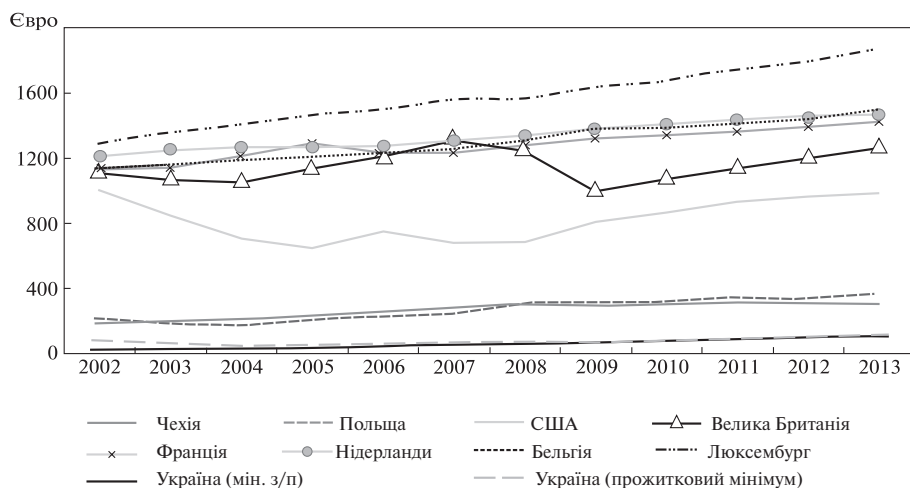

Рис. 2. Динаміка мінімальної заробітної плати в Україні та інших країнах

Джерело: складено автором на основі даних: Закон України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» № 5515–VI від 06.12.2012 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Доступний з: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>>; Минимальная зарплата (Украина) [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. – 2013. – Доступний з: <<http://index.minfin.com.ua/index/salary/>>; Minimum wages statistics [Electronic resource] / Eurostat. – European Commission, 2013. – Access mode : <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00155>>

Мінімальна заробітна плата і прожитковий мінімум – базові показники можливостей людського розвитку – в Україні залишаються неприпустимо низькими. Не зважаючи на те, що з листопада 2009 року розмір вітчизняної мінімальної заробітної плати дорівнює прожитковому мінімуму для працездатних осіб, її розмір є заниженим для забезпечення повноцінного відтворення людського потенціалу, й у т.ч. капіталу, та набагато нижчим за відповідні показники у розвинутих країнах. З січня 2013 р. цей показник в Україні дорівнює 1147 грн. (109,7 євро) [8, ст. 7, 8], тоді як мінімальна заробітна плата в Чехії становить 312 євро, Польщі – 377 євро, США – 998 євро, Великій Британії – 1264 євро, Франції – 1430 євро, Нідерландах – 1469 євро, Бельгії – 1502 євро, Люксембурзі – 1874 євро [4] (рис. 2).

Прожитковий мінімум для українських громадян, які втратили працездатність, залишається ще більш мізерним, дорівнюючи з 1 січня 2013 р. 894 грн. (85,5 євро) [8, ст. 7]. Постановою Кабінету Міністрів України від 15.04.2013 р. «Про підвищення розмірів пенсій у зв'язку із зростанням середньомісячної заробітної плати штатного працівника» передбачено підвищення пенсій з 1 березня 2013 р. на 2,98%, що для переважної кількості пенсіонерів не перевищує 35 грн. (3,35 євро) [20]. Однак цього недостатньо для забезпечення відчутних зрушень у сфері створення належного соціального захисту населення в Україні, подолання бідності, зменшення рівня економічної диференціації населення та формування передумов пропорційного нагромадження людського потенціалу з метою переходу до нової якості економічного розвитку нашої держави у довгостроковій перспективі.

Вагомим кроком щодо зменшення розриву між найбагатшими та найбіднішими верствами населення в Україні мало б стати введення податку на нерухомість. Але

український варіант механізму стягнення податку на нерухомість, обумовлений статтею 265 Податкового кодексу України [9], навпаки, збільшує соціальну напруженість в суспільстві. В Україні необхідно впроваджувати податки на розкіш, а замість цього було впроваджено податок на бідність. Як влучно зазначає В. Владіна, «якщо людина володіє пентхаусом загальною площею 350 м², де житлова площа становить 119 м², на вулиці Хрещатик, вартістю декілька мільйонів доларів, вона податок на нерухомість не сплачує. А от якщо людина є пенсіонером і володіє квартирою з житловою площею 50 м² в невеличкому районному центрі та будиночком у селі з житловою площею 40 м², вона повинна сплачувати податок на нерухомість навіть зі своєї мізерної пенсії» [13].

Державні органи влади зробили спробу дещо виправити помилки шляхом прийняття Верховною Радою України 04.04.2013 р. у першому читанні законопроекту про внесення змін до статті 265 Податкового кодексу України щодо об'єктів житлової нерухомості № 2405, зареєстрованого 27.02.2013 р. [10], яким було передбачено звільнення від сплати впровадженого в цьому році податку найбільш незахищених верств населення: опікунів, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які є власниками нерухомості, а також дитячих будинків сімейного типу. Однак це не вирішувало проблеми в цілому. Адже насправді грубі помилки, припущені у Податковому кодексі в частині податку на нерухомість, за умови прийняття цього закону були б виправлені лише частково. До того ж, у законопроекті, підготовленому до повторного другого читання, що відбулося 18.06.2013 р. (Проект Закону було відхилено Верховною Радою України), була норма, яка зобов'язувала кожного жителя України, у якого є житло площею до 240 кв. м., сплачувати податок на нерухомість у розмірі 1% [19]. Таким чином, розгляд та прийняття у першому читанні даного законопроекту був, скоріше, піар-акцією, ніж справжньою спробою покращити механізм оподаткування цим податком.

Для того, щоб цей податок виконував функції, покладені на нього в розвинутих країнах світу, оподатковуватися повинна *вартість* об'єктів нерухомості, а не житлова площа. На даний час п. 3.1 ст. 265 Податкового кодексу визначено, що «базою оподаткування є *житлова площа* об'єкта житлової нерухомості», а пільги передбачені у п. 4.1 «для квартири – на 120 кв. метрів; для житлового будинку – на 250 кв. метрів». Замість цього потрібно встановити, що «базою оподаткування є *вартість* об'єкта житлової нерухомості» та встановити порогові суми, на які можна буде зменшувати базу оподаткування у звітному періоді (табл. 2). Необхідно внести принципові зміни до даного закону, які в корні змінять існуючий в нашій державі підхід до оподаткування нерухомості. А державну оцінку вартості нерухомості, у тому числі й житлових приміщень, слід здійснювати на основі ринкових цін, експертної оцінки реального стану житлових приміщень за рядом параметрів у процесі їхньої купівлі-продажу, надання іпотечних кредитів та ін. Пріоритет має надаватися даним з купівлі-продажу даного майна, а, якщо такі дані відсутні, слід використовувати дані з купівлі-продажу аналогічних об'єктів. Доцільно створити єдину централізовану базу даних результатів оцінювання ринкової вартості нерухомості з прозорим загальним доступом до неї за допомогою мережі Інтернет, що унеможливить «тіньові» схеми та корупцію в цій сфері.

Таблиця 2. Зміст змін до положень (норм) статті 265 Податкового кодексу України, запропонованих автором

Зміст положення (норми) чинного акта законодавства	Зміст змін до положень (норм) чинного акта законодавства, запропонованих автором
265.3. База оподаткування 265.3.1. Basis of taxation is residential area of the object of residential immovable property	265.3. База оподаткування 265.3.1. Basis of taxation is the value of the object of residential immovable property
265.3.2. Basis of taxation of residential immovable property objects, which are located in the ownership of natural persons, is determined by the tax authority on the basis of data from the State Register of Rights to Real Estate, which is provided free of charge by the state registration authorities of rights to real estate	265.3.2. Basis of taxation of residential immovable property objects, which are located in the ownership of natural and legal persons, is determined by the tax authority on the basis of data from the State Register of Valuation of Real Estate, which is provided free of charge by the state registration authorities of rights to real estate
265.3.3. Basis of taxation of residential immovable property objects, which are located in the ownership of legal persons, is determined by such persons independently, taking into account the area of the object of taxation on the basis of documents, which confirm the right of ownership of such object	
265.4. Tax relief on payment of tax 65.4.1. Basis of taxation of residential immovable property object, which is located in the ownership of natural person – taxpayer, is reduced: а) for apartment – to 120 sq. m; б) for residential building – to 250 sq. m	265.4. Tax relief on payment of tax 265.4.1. Basis of taxation of residential immovable property object, which is located in the ownership of natural person – taxpayer, is reduced: а) for apartment – to n* thousand UAH.; б) for residential building – to m* thousand UAH.

Примітки: * – «п» та «т» – порогові значення вартості житлових приміщень, на суму яких зменшуватиметься база оподаткування у звітному періоді (повинна бути встановлена за результатами Державної оцінки вартості нерухомого майна).

Джерело: Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (із змінами) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Доступний з: <<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>>; пропозиції автора.

Високий рівень бідності населення, його алкоголізація, депопуляція, погіршення здоров'я та навіть велика кількість суїцидів, особливо серед молоді, не в останню чергу є наслідком неефективної реалізації державних програм підтримки молодих сімей в Україні. Передусім це стосується питань соціального захисту молодих сімей, які постраждали в результаті реалізації державної програми забезпечення житлом в Україні Державною спеціалізованою фінансовою установою «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» наприкінці минулого десятиріччя, в результаті якої 680 сімей залишилися без грошей та житла [14]. Порядок надання пільгових кредитів за цією державною програмою, як з'ясувалося пізніше, передбачав можливість «зникнення» як бюджетних, так і власних коштів українських громадян. І до сьогоднішнього дня Уряд України не розробив механізму повернення втрачених громадянами коштів, незважаючи на відкриті кримінальні провадження за фактом діяльності забудовників і держслужбовців щодо цього. Певні кроки в напрямі вирішення цієї ситуації було зроблено шляхом прийняття Постанови Кабінету Міністрів України № 1231 від 30.11.2011 р. [15], яка визнала наявність даної проблеми на дер-

жавному рівні, передбачила можливість призупинення зобов'язань постраждалих осіб перед бюджетом і певні компенсації в разі отримання ними нових кредитів. Однак призупинення зобов'язань не означає їх зупинення: ошукані молоді сім'ї все ще залишаються боржниками Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву», яка їх, власне, й ошукала. А надання нових кредитів постраждалим особам, за умови непогашених попередніх, є більш ніж сумнівною компенсацією понесених ними збитків. Це питання, вочевидь, вимагає значно ґрунтовніших дій з боку українського уряду. Відповідальність за зроблені помилки та впровадження урядовими структурами ефективних заходів щодо їх виправлення також буде високо оцінена світовою спільнотою й підвищить загальний рівень довіри до українських владних структур, що сприятиме істотному покращенню інвестиційного клімату в нашій державі, її соціально-економічному розвитку та досягненню нової якості процесів формування людського потенціалу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як свідчать результати проведених розрахунків оціночних характеристик відтворення людського потенціалу в Україні за методом гранично критичних показників, переважна більшість досліджуваних параметрів людського розвитку в Україні знаходиться за межами порогових значень. Передусім це стосується демографічних, міграційних показників, стандартів бідності, рівня та якості життя населення. У перспективі в подальших наукових розробках з даної тематики доцільно доповнити лінійку обчислюваних показників освітньо-науковими коефіцієнтами, даними щодо доступу населення до інформаційних технологій, сприйняття індивідуального добробуту і благополуччя, у якості порогових, розглядаючи їхні середні значення в країнах з високим та дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу.

Перевищення величезною кількістю ключових параметрів розвитку людського потенціалу граничних показників може спричинити структурні зсуви у економічній системі найближчим часом. Для забезпечення успішних змін економічної системи та переходу до нової якості розвитку людського потенціалу необхідно терміново впроваджувати відповідні заходи на державному рівні. Передусім, з метою досягнення відчутних зрушень у сфері створення належного соціального захисту населення в Україні, необхідно поступово підвищити рівні прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати громадян до рівня розвинутих країн світу. Потрібно також змінити механізм оподаткування населення України податком на нерухомість з тим, щоб ним оподатковувалася вартість об'єктів нерухомості, а не житлова площа. Відповідно слід створити прозору, ефективну та надійну систему оцінювання вартості нерухомого майна (на основі ринкових цін) на загальнодержавних засадах. Необхідно також розробити механізм і виділити реальні кошти для компенсації збитків сім'ям, постраждалим в результаті реалізації державної програми забезпечення житлом в Україні Державною спеціалізованою фінансовою установою «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву», безвідносно до нових кредитів, що дасть їм змогу, принаймні частково, вирішити болючі питання забезпечення житлом і надасть впевненості, що вони є громадянами правової держави, де цінують цивілізовані підходи до вирішення проблемних соціальних питань.

Ці та інші заходи з поліпшення економічних, правових та соціальних аспектів життя людей в Україні сприятимуть концептуальним змінам процесів людського розвитку, виходу їх на нові траєкторії покращення, удосконалення формування людського потенціалу та розширення можливостей його реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доклад о человеческом развитии 2013. Возвышение Юга: человеческий прогресс в многообразном мире / United Nations Development Program; пер. с англ. – М. : Изд-во «Весь мир», 2013. – 204 с.
2. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 р. : стат. збірник / Держкомстат України. – У 2-х ч. – Ч. 1. – К., 2012. – 368 с.
3. Global Status Report on Alcohol and Health / World Health Organization. – Le Mont-sur-Lausanne, Switzerland: L'IV Com Sàrl, 2011. – P. 277.
4. Minimum wages statistics [Electronic resource] / Eurostat. – European Commission, 2013. – Access mode : < <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00155>>
5. *Laszlo E.* The Age of Bifurcation: The Key to Understanding the Changing World. – New York and London: Gordon & Breach, 1991. – 98 p.
6. Статистичний щорічник України за 2011 р. / Державна служба статистики України. – К.: ТОВ «Август Трейд». – 2012. – 559 с.
7. *Лібанова Е.М.* Проблеми майнового розшарування населення України (аналіз, прогноз і можливі шляхи вирішення) / Е.М. Лібанова // Україна: аспекти праці. – 1999. – № 1. – С. 24–30.
8. Закон України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» № 5515–VI від 06.12.2012 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Доступний з: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>>
9. Податковий кодекс України № 2755–VI від 02.12.2010 р. (із змінами) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Доступний з: <<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>>
10. Проект Закону про внесення змін до статті 265 Податкового кодексу України щодо об'єктів житлової нерухомості № 2405 від 27.02.2013 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Доступний з: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc_4_1?pf3511=45-902>
11. *Бобух І.М.* Пропорції та перспективи формування національного багатства України: [монографія] / І.М. Бобух. – К. : ДУ «ІЕП НАН України», 2010. – 372 с.
12. *Глазьев С.Ю.* Оценка предельно критических значений показателей состояния российского общества и их использование в управлении социально-экономическим развитием / С.Ю. Глазьев, В.В. Локосов // Вестник РАН. – 2012. – Том 82. – № 7. – С. 587–604.
13. *Владина В.* Налог на недвижимость: элитное жилье неприкасаемо [Электронный ресурс] / В. Владина // Право на правду. – 2013. – Режим доступа: <<http://www.pravo-kiev.com/analitika/nalog-na-nadvizhimost-e-litnoe-zil-e-neprikasaemo>>
14. *Чепурко В.* Молодежные кредиты уплыли в «элита-центры»: 680 семей в Украине, став участниками престижной государственной программы, оказались без денег и без жилья [Электронный ресурс] / В.Чепурко // Комсомольская правда в Украине. – 2011. – Режим доступа: <http://kr.ua/Default.aspx?page_id=2&date=110711&news_id=289555&error=2&isNew=True#comments_block>
15. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку надання кредитів позичальникам Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» № 1231 від 30.11.2011 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Доступний з: <<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1231-2011-п>>
16. Демографічна криза в Україні: її причини і наслідки / Матеріали парламентських слухань 21.05.03 р. – К. : ВРУ, 2003. – 50 с.
17. Соціально-економічний розвиток України за січень–лютий 2013 р. [Електронний ресурс] / Держкомстат України. – 2013. – Доступний з: <<http://www.ukrstat.gov.ua>>
18. Зріз алкогольної ситуації в Україні 2012 (дані 2011 року) / А.М.Вієвський, М.П.Жданова, С.В. Сидяк, А.І. Грищенко, К.І. Лепеха, С.П. Таран, Ю.Б. Юдін. – К: УНОАН, 2012 – 25 с.

19. Потаєва О. Верховна Рада не дозволила стягувати з кожного українця податок на житло [Електронний ресурс] / О. Потаєва // Голос UA. – 2013. – Доступний з: <http://ua.golos.ua/politika/13_06_18_verhovnaya_rada_ne_pozvolila_vzimat_s_kajdogo_ukraintsa_nalog_na_jile>
20. Постанова Кабінету Міністрів України № 264 від 15.04.2013 р. «Про підвищення розмірів пенсій у зв'язку із зростанням середньомісячної заробітної плати штатного працівника» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Доступний з: <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/264-2013-%D0%BF>>

Стаття надійшла до редакції журналу 03.05.2013

І.Н. Бобух

ФОРМИРОВАНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА В УКРАИНЕ: АНАЛИТИЧЕСКИЕ СОПОСТАВЛЕНИЯ И НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

В статье приведены оценочные характеристики воспроизводства человеческого потенциала в Украине на основе метода предельно критических (пороговых) показателей. Согласно результатам проведенных расчетов оценочных характеристик воспроизводства человеческого потенциала в Украине, большинство исследуемых показателей человеческого развития в стране находится за гранью критических значений. Прежде всего это относится к демографическим показателям: в Украине коэффициенты рождаемости, смертности, депопуляции, старения и природного прироста населения уже на протяжении длительного времени находятся за критическими пределами, следствием чего является устойчивое снижение численности населения с тенденцией к дальнейшему уменьшению. Эти показатели, будучи демографическими, отражают также уровень и качество жизни в целом, которые также, соответственно, ухудшаются на протяжении длительного времени.

Установлено, что превышение параметрами развития исследуемой системы критических значений может спровоцировать структурные сдвиги в экономической системе в ближайшее время. Обосновано меры обеспечения успешных изменений экономической системы и перехода к новому качеству развития человеческого потенциала в Украине. Прежде всего, с целью обеспечения ощутимых изменений в сфере надлежущей социальной защиты населения в Украине, необходимо постепенно повысить уровни прожиточного минимума и заработной платы граждан до уровня развитых стран. Следует изменить и механизм налогообложения населения Украины налогом на недвижимость: облагаться налогом должна стоимость объектов недвижимости, а не их жилая площадь. Соответственно необходимо разработать и внедрить прозрачную, эффективную и надежную систему оценки стоимости недвижимого имущества в общегосударственном масштабе.

Высокий уровень бедности населения, его алкоголизация, депопуляция, ухудшение здоровья граждан и даже большое количество суицидов, особенно среди молодежи, не в последнюю очередь являются следствием неэффективной реализации государственных программ поддержки молодых семей в Украине. Прежде всего это относится к вопросам социальной защиты молодых семей, пострадавших в результате реализации государственной программы обеспечения жильем в Украине Государственным специализированным финансовым учреждением «Государственный фонд содействия молодежному жилищному строительству». Необходимо разработать механизм и выделить реальные средства для компенсации убытков пострадавшим семьям безотносительно к новым кредитам, что позволит им, по крайней мере частично, решить болезненный вопрос обеспеченности жильем и придаст уверенности, что они являются гражданами правового государства, где ценят цивилизованные подходы к решению проблемных социальных вопросов. Ответственность за сделанные ошибки и внедрение правительственными структурами эффективных мер по их исправлению также будет высоко оценена мировым сообществом и повысит общий уровень доверия к украинским институтам власти, что будет способствовать существенному улучшению инвестиционного климата в Украине и достижению нового качества процессов развития человеческого потенциала.

Ключевые слова: развитие человеческого потенциала, предельно критические показатели, оценочные характеристики воспроизводства человеческого потенциала, усовершенствование процессов формирования человеческого потенциала.

I.M. Bobukh

FORMATION OF HUMAN POTENTIAL DEVELOPMENT IN UKRAINE:
ANALYTICAL COMPARISONS AND AREAS OF IMPROVEMENT

The article presents evaluating characteristics of Human Potential reproduction in Ukraine on the basis of critical (threshold) indicators. According to the results of computation of the characteristics of human development reproduction in Ukraine, the majority of indices of human development in the country are beyond the critical values. This applies to the demographic indicators: Ukraine's crude birth, death, depopulation, aging rates of the population for a long time have been beyond the critical limits, which is resulting in a steady decline in population with a tendency for further decrease. These demographic indicators reflect the level and quality of life in general as well, which also deteriorate over time.

The article reveals that the parameters of the researched system development are situated mostly outside of the critical values that can trigger structural changes in the economic system in the near future. Reasonable steps to ensure successful changes of the economic system and the transition to a new quality of human development in Ukraine are justified. In order to ensure significant changes in the field of adequate social protection of the population in Ukraine in the near future, it is necessary to gradually increase the levels of a living wage and minimal salary of citizens to the level of developed countries. The mechanism of real estate taxation of Ukrainian population should be changed to be based on taxation models developed by other countries, which assign taxation based on the value of real estate instead of the living space. Accordingly, the transparent, efficient and reliable system of value assessment of real estate on a national scale needs to be developed and implemented.

The high levels of poverty, alcoholism, depopulation, decline in health of citizens, and even the large number of suicides, especially among young people, are in part the result of ineffective implementation of government programs for support of young families in Ukraine. Most of all, this applies to the social protection of youth, affected by the unfair implementation of the Ukrainian state housing program by the State Specialized Financial Institution «State Fund for Youth Housing», which also requires a new solution. Mechanism should be developed and the actual funds should be provided to compensate for the households' losses, regardless of new loans. It will allow them to at least partially solve the pressing issues of housing and give confidence to citizens that they are residents of a legal state where civilized approaches to solving the problem of social issues are appreciated. The responsibility for the mistakes made by the Ukrainian government structures and the introduction of effective interventions to perform remedial action will also be appreciated by the international community and increase the overall level of confidence in Ukrainian government institutions that will contribute to a significant improvement of the investment climate in Ukraine, and achievement of a new quality of human development.

Key words: *human potential, economic critical values, reproduction characteristics of human potential, trends in human development ratio, improvement processes of human potential development.*